

Smrt.

Običaji u Motniku (u Kraňskoj).

NAPISAO KAŠPER KRIŽNIK.¹

(Priprave za smrt.) Skrbn, posebno postarn gospodar ima deske za trugo vedno pripravljene, ko bi on ali kdo drug umrl pri hiš. Nevesta dobi u bali rjuhe, ktere bo nucala, kader bo imela pri hiši mrliča. Ženska, ki ima u kuhni upraut, ima vedne, po noč in po dnev, u peč gorko ali mlačno vodo, da ko bi kdo nagloma zbolel ali celo umrl, da lahko očedjo in omijejo nesrečneža. Gospodične imajo u škriči, na gotovem kraj hraneno svečo iz svetih Ušari, da jo prižgejo in dajo u roke umirajočem; ravno tako bridko martro, ki se mu daje kušnit, in po tem na parah u roke.

Zdravi ldje se pogosto spounejo na smrt, da bojo mogli umret: de b umret ne blo treba, bi še že blo na svet. Redko se urajma, da si kdo nardi zdrav testament, rajš u bolezn, ki ga začme tako tret, da je mal upańa, da bi ozdrau. Ročno ko člouk zboli, priskrbi si, če je premožn, da si naprau testament; če majn ima prič, lubši mu je. Kdor pa ima zvestga človeka, nĕmu izroči svoj premoženĕ in mu naroči, komu, kako naj ga razdeli. — Pošle na Vransko po padarja, če bi mogu še kej pomagat, ker bolezn vedno hujši pritiska, in po gospod fajmoštra, da bi ga previdu in spravu z Bogom. U Motniku spremla mežnar gospoda, ki gre obhajaj bounika, in kaj malga gre za nĕm drugih ldi.

Tako za smrt pripravlĕn bounik, pravjo, da leži na smrtni postel. Zlo nenak se jem stri, ako zamudijo poslat po gospoda, ali če člouk nagloma umre.

(Umirańe.) Ako bouniku le hujši prihaja, toko da se je bati smrt, začno ga žlahta, prijateli, sosedi, souražniki obiskovati, ga za odpušañe prosit, se od nĕga poslaulajo, da mu podajajo roko: „Z Bogom! Potroštan bod! Saj smo usi na tem. Ta svet ni neč!“

¹ Vidi V. svezak „Zbornika“.

Da bounik ne umre sam, na to se posebno gleda. Ob negou umrliški posteli so zraun negovi domači in nekaj sosedou, ker pravjo, da je dober bit pri umirajočem, ker skupno moljo za srečno smrt bounikovo, kropijo iz žegnano vodo po hiš okol bounika, da pregajajo hude duhove od bounikove postle. Kadijo z briñem, da pregañajo bolezn in čohnene.

Ko začne umerat, dajo mu kušnit bridko martro ali Boga. Če more še izgovarjat besede, mu eden molitve naprej na glas bere za omirajoče. Prižgejo mu in dajo u roke svečo svetih Ušari, ali če te ni pri rokah, pa voščeno cerkveno, ki je bla žegnana o Sveñci. In moljo rožnkranc; in če kater zna brat, pa iz bukvic molitve za omirajoče. Ako bounik daļe časa tako leži, da mu je uzelo besedo in zavest, pravjo, da u cug leži.

(Mrtvac u kući.) Ko bounik umre, zdaj je *mrlič*, *ranki* ali *rajna*. Kdor mu je najbližej u žlaht, mu zatisne učesa in mu sturi svet križ: mož ženi, žena moži, starši otrokam, otroci staršam. Potem ga očedjo, omijejo in obrijejo, preoblejčijo in na pare položijo. Navadno so ti potem tud pogrebe. Žensko pa ženske preoblejčejo in na pare denejo; tako tudi u trugo, kader pokopavajo.

Možkega oblejčejo u belo po prajn srajco, u črni lajbele in hlače, na glavo mu denejo kapo in veči del ubujejo u nove štumfe. Nekter pa tudi bosga pošlejo na un svet. U roke mu dajo lesen pata-nošter in bridko martro. Tako mrliča položijo na pare na sred hiše, da ima noge proti durim, in pokrijejo z belim rjuham. Otroka položijo pa na mizo. Potem pare z rožam, pušelcam in tablam lepo ocerajo. Ako je biu mrlič ledik ali otrok, dobi fant lepe pušelce, dekle pa lepe krancelne okol par.

Nektere omožene ženske si prišparajo tisti gvant za zadno uro, da jih u ñem pokoplejo, ki so ble u ñem neveste.

Otroka pa ublejčejo u novo belo srajčko in mu na glavo denejo beu-rdeč krancel.

Nekteri denejo mrličam u ošesa kafre, da majn čohni. Brado z glavo, noge čez stopala s črnim ali belim trakom prevežejo, da se oboje lepo ukop teši.

H nogam denejo žegnane vode ali soli u posodo; noter pušpavno, smrekovo ali brinovo vejco, da ž no mrliča kropijo. Sou se da namest vode, da se lepe rjuhe preveč ne zmočjo in že na parah grde ne postanejo.

Ko mrlič leži na parah, se pri hiš neč ne dela na poļu in v host.

Mrlič leži osemšterdeset ur na parah, — tudi majn: kakor fajmošter določjo čas pogreba. Med tem časom hodjo bližni in dalni sosedje in znanci in žlahta ga kropit in par Očenašev in Češena s Mariji zmoljo kleče za rajnkiga ali za rajno, si pripovedujejo razne lepe reči, dogodbje o rajnem, ker zdaj so na zemlji zadnokrat u negov telesni družbi.

Pevei, navadno fantje in dekleta, po noč, ko se zbere več ldi, umes ktere zapoje, ko spominajo na smrt: „Lansko leto sem se oženil“, — „Čujte, bratje, čujte, sestre, od žegnanga britofa“ — in več drugih pobožnih.

Uštric mrliča gorijo luč (zdaj navadno po dve sveče; nekdam je le ena lešerba brlela). Na luč merka za možkiga možki, za žensko pa ženska in za odhajočim reče: „Boh lonej, ko ste pršli pokropit!“

Gorjanci pare za mrliča nosit nardijo iz dveh rant, ki so zvezane z dvema trtama, ktere pstijo na britofu: mežnar jih hran, kuri ž nim na velko sboto, ko vogn žegnujejo, ali pa kader mu ogla zmanka za cerkovno kadilo, da si ga naprav ogla.

(U k o p.) Med tem časom, ko mrlič leži na parah, mu pri farni cerkvi, ali kjer majo pridružnce, najpred zvoni s tem malm zvonom cenklenkl, da se ve, kdo da je umrl. Ženski preneha enkrat, možkm dvakrat, duhovno trikrat, otrokom, dokler niso bli pri svetim obhajil, ne zvoni cenklenkl. Potem pa štuke zutrej, opoune in zvečer.

Za pogrebce se naprosjo sosedje, kateri niso mrliču u žlaht. Ledik pokopavajo fantje, ki imajo pripete na pruštofe pušelce.

Dva pogrebca skopleta jamo na britofu, druga dva pa naredita trugo iz šestih dil, pri rami šerej, pri nogah ožej; za podglavo mu pstita malo oblana, na vrh napravta črn križ.

Pred malo leti so začeli premožni truge cerati srebrnim in pozlačenim fercerngam.

Zutrej, ko je potem pogreb, se mnogo ldi zbere na mrličovm dom, da ga pokropijo in vidjo na parah to zadnokrat in da gredo puolej za pogrebom. — U najnovejšemu času so začeli tudi u Motniku dajati sveče tem, ki sprejmejo mrliča h pogreb. Prej so dajali pa dnar, da so ob darovañ svete maše šli okol altarja, ker jim je sveče dajala farna cerku, po zavživañ jih zopet pobrau mežnar, kterim niso zgorele.

Naj omenim, da se navadno pokopava zutraj, ker se lohko bere maša za mrliča.

Predno začnejo svojo delo, pogrebei pri Gorjancih dobijo kosil, u Motniku glažek šnopsa ali brinovca, da lažej prenašajo zoprni duh ali čohnene.

Z mrličam u trugo denejo bridko martro in okol rok ovet pata-nošter. Čez glavo in prsi ga pogrnejo iz novem platnom. Med tem ga eden drug pokropi in mu sturi svet križ in nazadne tud ta, ko ga zabije potem u trugo. Potem moljo pogrebei in ta naprej, ko je na luč merkov, na glas nekaj Očenašev in Češenih si Marii za pokoj rajncega duše. Ko ga zadenejo, predno gredo skuz urate, reče eden pogrebcev: „Boh lonej zajn!“

Otroka, ki se še tružca lahko nese pod pazho, jamo skople, trugo naredi in pokople negov krstni boter. Botra mu pa naprav pare.

Iz Motnika vod fajmošter spreved po cerkvenih navadah, ako to zahtevajo in plačajo dleži. Tist, ko nese luč, moli naprej rožnkranc, drug pa nosi križ pred pogrebom. Trugo s cerkovnim tepihom pogrnejo, ki je ravno za to pripravljen. Pri darvan gre prvi tist okol altarja, ko nosi križ, za nim pa un, ko nosi luč, potem uni šteri pogrebe, ko pokopavajo; za nim pride na vrsto žlahta, potem drugi ldje.

Stara navada je bla u Motnik, da je od usake hiše h tržanom šou eden na pogreb, možki h možkim, ženska h ženskem mrlič.

Ko pokopavajo, kader gospod rečejo pogrebcom nehat pokopavat, de potlej moljo na glas po slovensk, tadej pogrebe položijo razkriž motike in lopate čez grob in pokleknejo, koker tud drugi ldje. Ko izmol, odjide gospod in se začnejo razhajati tud drugi ldje. Usak še enkrat pokropi in reče: „Večna luč naj mu (ji) svet!“ Žlahta in ti, ker so povablen na sedmino, počakajo, da pogrebe lep podovgavat, visok grob naredijo. Ako je biu ledik mrlič, mu denejo na grob kranceļ.

U Motniku imamo to šego, da kdor oče jet na pogreb, mu je žlahta hvaležna. Pri Gorjancih in u Špital pa tist gre h pogreb, kterm rečejo. In ta, ko gre na pogreb, s tem je povablen tud na *sedmino*, ktera je navadno potem u kak uštari, kjer jo reče napraut gospodar. Ko je sedmina, moljo pred jedjo in po jed in usred med jedjo, in ta sredna molitu veļa za ranciga ali za rajno. Med molitujo prižgejo luč.

(Kajańe). Jokajo in točjo souze starši po otrocih, otroc po starših, mož po žen, žena po možu, brat po sestri, sestra po bratu; drugi ľudje tolk, kolker so se kaj z rajneim ľubili.

Da bi jok spremljali z rednim besedam, ali da bi druge najeli, ni u navad.

Pri gmej ldeh ni u navad, de b se za umrlim oblačl drugač; le nektare ženske se devajo črne facanetelne na glavo in drug gvanť tud bol črn nosjo, ako imajo kaj rajnih na unem svet.

(Grobľe). Grobe tako napravľajo, da so podobni šterovoglatim, plošnatem, podovgovatem griču, od strani zadelani z važam. Ker je na motniškem britof ilovka (rumena prst), potresejo po vrhu s pre-mogovo bazo ali kako drugo črno prstjo, ako niso po vrhu usjane rože. Po črni zemľi napravjo beu apnen križ.

Otrokam, samskim rajnim obešajo na locnato šibo, ktera je na obeh konceh utaknena u zemľo, krancel o Velik noč in Vseh Svetih.

Za spomin rajnim so nekđaj postavľali lesene križe, zdaj pa železne; kak par pa je že kamnitih na našem britofu.

Na nektare grobe sadijo gartrože, nagel, potonke, ciprese i t. d.

Užigaňe luč na grobéh na Useh Svetnikov večer nekđaj ni blo u navad u Motnik. Prvo tako luč sem vidu leta 1862. na ta večer, ki je jo užgala neka Vidričanka na grobu svojga moža. Ko je žena odšla iz Motnika, več let ni nobedn luč užigal po grobéh. Ko pride 1879. novi fajmošter, ki je u pridgah posebno priporočov: naj se rajnih spominamo, posebno, kterem smo u žlaht, od tadej se usako leto na Useh Svetnikov popovne, ko gre cerkovna procesja po britofu, in zvečer več luč užge po grobéh, tako da jih zdajne leta več sto lahko naštejemo. In tud grobi se popravjo in uzignejo, po vrhu potresejo s črnem, da se lahko po tem naprav beu križ na nem.